

УДК 344.3

ВІЙСЬКОВІ СУДИ

*Пахомов Володимир Васильович,
д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства ННІ права,
Сумський державний університет*

*Дегтяр Руслана Олександрівна,
студентка II курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

У статті проаналізовано доцільність запровадження принципів формування військових судів і їх місце в системах військової юстиції та судів загальної юрисдикції. Головний фактор ефективної діяльності Збройних Сил України - налагоджена структура військової юстиції. До судової системи загальних судів включено і військові суди регіонів, Військово-Морських сил та гарнізонів поряд із судами, що створюються за адміністративно-територіальним принципом. Тому, як частка єдиної системи загальних судів, військові суди являють собою підсистему, що пристосована до організаційної структури Збройних сил України. Військові суди до їх ліквідації у 2010 році розглядали усі кримінальні справи щодо військовослужбовців або за їх участю, а також адміністративні справи у спорах військовослужбовців з командуванням, стояли на сторожі дисципліни та правопорядку у військах. Реформою 2010 року були ліквідовані військові суди — тепер справи, що мали б розглядатися гарнізонними військовими судами розглядаються судами загальної юрисдикції першої інстанції, а справи, що мали б розглядатися у апеляційних військових судах розглядаються у апеляційних судах загальної юрисдикції. Активно ведеться дискусія про необхідність повернення військових судів в Україні. Водночас для того, щоб вони не тільки ефективно працювали, а й не порушували права громадян, необхідно вивчити практику Європейського суду з прав людини. Слід врахувати й особливості роботи в умовах бойових дій, а, отже, підвищеного навантаження.

Ключові слова : збройні сили, військова юстиція, військовий суд, військова адвокатура, закон, законопроект.

Pakhomov V. V., Dehtiar R. O. Military Courts. In the article it was analyzed the practicability of implementation of principles of formation of military courts and its place in the systems of military justice and courts of general jurisdiction. The main factor of meaningful activity of Armed Forces of Ukraine is the fine-tune structure of the military justice. To the court system of general jurisdiction is included also military regional courts, courts of Naval Forces and garrisons on the same basis as

courts which are created by administrative-territorial principle. So, as the share of a single system of general courts, military courts are the subsystem that is adapted to the organizational structure of the Armed Forces of Ukraine. Military courts before its liquidation in 2010 entertained all criminal cases in regard to military or involving them and also administrative cases in disputes of military and command standed guard over discipline and military order. By the reform in 2010 military courts were liquidated – now cases which should be considered at the appellate military courts are considered in the appellate courts of general jurisdiction. It is actively discussed about the necessity of returning military courts in Ukraine. However, in order they don't only work efficiently, but do not violate the rights of citizens, it is necessary to research the practice of the European Court of Human Rights. It should be taken into account also peculiarities of work in the conditions of shooting war and consequently high load.

Keywords : armed forces, military jurisdiction, military court, military advocacy, law, draft law.

Чинний Закон України «Про судоустрій України» не містить специфічних завдань для військових судів. Такі завдання є єдиними для всіх судів і полягають у забезпеченні захисту гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав, законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави на засадах верховенства права.

Утворення військових судів та формування їхнього складу здійснюється у тій самій процедурі, що й інших судів. Але на відміну від загальних та спеціалізованих судів тут просліджується зворотна тенденція: зменшення кількості військових судів і складу військових судів. Це є відображенням у системі судоустрою державної політики у сфері реформування Збройних Сил України.

У судоустрійному законодавстві сформульовано норму, згідно з якою підсудність окремих категорій справ місцевим судам і також порядок розгляду визначаються процесуальним законом.

Суттєво зменшилася предметна юрисдикція військових судів після набрання чинності новим Цивільним процесуальним кодексом України та Кодексом адміністративного судочинства України.

Цивільний процесуальний кодекс України чітко зазначає, що справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються районними в містах, міськими та міськрайонними судами. Отже, усі справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, не враховуючи те, що стороною може бути військовослужбовець, військова частина, військова установа, розглядаються не військовими, а вказаними вище судами.

Законом України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. передбачалося, що після утворення адміністративних судів місцеві адміністративні суди розглядатимуть адміністративні справи «крім справ адміністративної юрисдикції у сфері військового управління, розгляд яких здійснюють військові суди». Але після прийняття 6 липня 2005 р. Кодексу адміністративного судочинства України, який набув чинності 1 вересня 2005 р., його Перехідними положеннями вказана норма, що містилася у ч. 4 ст. 22 Закону України «Про судоустрій України», була виключена.

Єдиним процесуальним законом, який регулює питання підсудності справ військовим судам, є Кримінально-процесуальний кодекс України, у якому передбачено, що районному (міському) суду підсудні всі кримінальні справи крім справ, підсудних вищим судам і військовим судам (ст. 33 Кримінально-процесуального кодексу України). Кримінально-процесуальне законодавство регулює також підсудність справ по першій інстанції різним ланкам військових судів. У підґрунтя цього розподілу покладено такі критерії підсудності: а. за персональною ознакою, яка обумовлена особливістю організації і функціонування Збройних Сил України; б. за тяжкістю злочину [2, С. 65-66].

Військові суди до ліквідації у 2010 році входили до системи судів загальної юрисдикції. За законом вони належали до загальних судів і здійснювали правосуддя у Збройних силах та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. До їх компетенції був віднесений розгляд виключно кримінальних справ та справ про корупційні адміністративні правопорушення. До цього військовим судам також були підвідомчі справи про всі злочини, скоєні військовослужбовцями ЗСУ, прикордонних військ, СБУ та інших військових формувань, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, всі справи про

шпигунство, та інші категорії справ, у тому числі, пов'язані із захистом прав і свобод військовослужбовців.

Відмінність правового статусу військового судді від інших служителів Феміди полягала в тому, що він перебував на військовій службі та мав офіцерське звання. Військовими суддями були у своїй більшості фахівці, які отримали спеціальну військово-юридичну освіту, мали великий стаж роботи у військових формуваннях, досконало знали не тільки право, але і військове законодавство, військові правила і традиції, які мають велике значення у військовому середовищі [6].

Рівно 6 років тому, коли Україна взяла курс на демілітаризацію, за указом Президента «Про ліквідацію військових апеляційних і військових місцевих судів» від 14.09.2010 №900/2010 були ліквідовані 15 військових судів: 2 апеляційні і 13 місцевих. Відмову від подібної спеціалізації керівництво держави аргументувало необхідністю забезпечення конституційного принципу незалежності володарів мантий під час здійснення правосуддя. Ставка робилася й на те, що існування військових судів порушувало вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права особи на справедливий судовий розгляд. Про це, власне, неодноразово відзначав у своїх рішеннях і Європейський суд з прав людини.

У серпні 2010 року набуває чинності закон «Про судоустрій і статус суддів», у ньому зазначалося створення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, зменшення кадрового складу Верховного Суду, ліквідація військових судів, обов'язкове призначення членами Вищої ради юстиції суддів, обраних безстроково.

Проте, через необхідність проведення антитерористичної операції на певних територіях держави, законодавець вирішив повернути час назад і відновити військову юрисдикцію. Так, у парламентському Комітеті з питань правової політики та правосуддя на розгляді знаходяться 2 законопроекти щодо доповнення вітчизняного судоустрою судами військової юрисдикції: №1896 та №2557 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань)», який був представлений до Верховної Ради 03.02.2016. Народні депутати Сергій Міщенко та Сергій Пашинський, які є авторами документів, зазначають, що реалізація ідеї знаходиться виключно у площині чинного законодавства - закону про судоустрій - і

залежить лише від послідовного внесення змін в нормативні акти та процесуальні кодекси [3, с. 1].

Суддя Шевченківського районного суду Євгеній Сидоров, зазначив у своєму інтерв'ю, що по-перше, військовий суд – це державний орган, адже на відміну від тих самих судів офіцерської честі, військовий суд здійснює функції держави та може застосовувати заходи державного, а не громадського примусу.

По-друге, оскільки справи та спори, що розглядає військовий суд, так чи інакше пов'язані зі збройними силами, а значить і з національною безпекою, державною таємницею та обороноздатністю країни, військовий суд – це особливий процес розгляду цих справ і спорів. У деяких іноземних країнах цей особливий процес забезпечується шляхом здійснення правосуддя відповідно до особливих процесуальних кодексів. В інших країнах, зокрема в нашій, такого ж ефекту досягали шляхом введення в загальні процесуальні кодекси особливих правил судочинства щодо військовослужбовців.

По-третє, військовий суд – це особливий склад суду. Розгляд справ у військових судах, у тих країнах, де вони існують, здійснюється суддями-офіцерами, які є спеціалістами у питаннях права, що стосуються збройних сил.

По-четверте, військовий суд – це прийняті суддями цих судів іменем України судові рішення з питань, що належать до компетенції військових судів [5].

Генеральний прокурор України Юрій Луценко зазначав про відновлення військових судів, що були до проведення судової реформи. Так як звичайний суд не може правильно оцінити дії солдата, капітана або генерала при прийнятті рішення. Основний недолік тому, що без відновлення військових судів і трибуналів створення військових прокуратур - наполовину завершена справа. Також експерти і юристи радять депутатам негайно внести на розгляд до парламенту ще і законопроект про відновлення всієї системи військової юстиції [4]. Особливе місце повинна зайняти військова адвокатура.

На сьогодні незважаючи на всю ефективність військових прокуратур, ті хто підриває обороноздатність країни, по-перше часто залишаються не покараними, а по-друге незабезпечене право підсудного на кваліфікований захист в суді.

Причини, насправді, існують.

Основна причина – у самих суддях. Вони є справжніми професіоналами, які виконують свої обов'язки, однак більшість з них ніколи не мали жодного відношення до армії та ніколи не брали участі у бойових діях. Не можуть ефективно та

швидко розглянути справу цивільні судді, так як вони не знайомі з специфікою всіх обставин, які виконують важливу роль для її розгляду – а, отже, розгляд справи затягується.

Окрім норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексу, при розгляді справ щодо військових, судді мають керуватись також нормами дисциплінарних статутів, з якими могли раніше ніколи і не стикатись. За інформацією Головного військового прокурора, на сьогодні військовою прокуратурою розслідуються багато кримінальних проваджень за фактами дезертирства та ухилення від проходження військової служби.

Також важливим є те, що окрім справ, що стосуються військових злочинів, суддями судів загальної юрисдикції розглядаються й інші справи.

Але якщо для цивільних, а подекуди навіть для кримінальних справ, швидкість розгляду, яка інколи дорівнює кільком рокам, не є критичною – то для військових злочинів, особливо в бойовій обстановці, від строку, протягом якого військовий перебуває під судом, прямо залежить боєздатність його військової частини та бойовий дух особового складу.

Тому завдання судді - розглянути їх якомога скоріше – чого, нажаль, не зважаючи ні на що, в системі судів загальної юрисдикції досягти неможливо.

Другою причиною неефективності судів загальної юрисдикції при розгляді справ, пов'язаних з військовими є наступне: в Україні сьогодні майже війна, і жоден військовослужбовець з впевненістю не можна сказати, де він буде завтра. Таким чином, справжньою проблемою стає допит свідків у справах.

Суддя суду загальної юрисдикції не може проводити судовий розгляд поза приміщенням суду – цього не дозволяє ані кількість справ, що перебувають у його провадженні, ані рівень матеріально-технічного забезпечення. Військові частіше всього не можуть прибути на розгляд через пів-країни, оскільки в бойовій обстановці залишення позицій становить серйозний ризик.

На відміну від суддів судів загальної юрисдикції, судді військових судів здебільшого розглядали справи у розташуваннях військових частин у присутності військовослужбовців. Це гарантує:

1. швидкий та більш ґрунтовний розгляд справи, тому що суддя може допитати відразу всіх свідків, не чекаючи їхнього прибуття з інших, часто віддалених населених пунктів;

2. за необхідності, дослідити речові докази та провести огляд місця вчинення злочину не за допомогою фото та відео зйомки, а саме у місці їх знаходження.

3. запобігання та попередження скоєння злочинів, правове виховання військовослужбовців – «загальна превенція»;

Третя причина: військові злочини – це у великій мірі справи, які пов'язані з військовою таємницею. Документи із грифами секретності не можна просто так принести до суду та знайомитись із ними у своєму кабінеті, для цього необхідне спеціальне приміщення, якими не обладнано суди першої інстанції.

Військовий суд є невід'ємною частиною системи захисту прав та законних інтересів військовослужбовців у багатьох розвинутих країнах світу та Європи. Військові суди успішно функціонують у майже 40 розвинутих країнах світу, які мають власні збройні сили, це такі країни як: Великобританія, США, Бельгія, Швейцарія, Швеція, Канада, Іспанія, Ізраїль, Польща. Франція свого часу ліквідувала військові суди, але згодом це рішення було визнано помилковим, а систему військових судів було відновлено.

Практика розгляду справ у розташуваннях військових частин є найбільш ефективним способом реалізувати принципи гласності та доступності судового процесу для військовослужбовців, оскільки останні не в змозі відвідувати у вільний від служби час судові процеси за межами частини.

Сьогодні більшість все частіше висловлює думку про необхідність відновлення військових судів. Вже зрозуміло, що лише спеціальний суд із справжніми професіоналами може ефективно відповісти на виклик часу.

З моменту ліквідації військових судів пройшло небагато років – і кадри, які протягом багатьох років захищали законність в Українському війську, все ще спроможні повернутись до строю [1].

Тому проблема існує, вона потребує швидкого і кардинального вирішення. По-перше, треба рішуче відкинути всі аргументи «проти» відновлення військових судів і не витратити на це час. Дискусія можлива тільки щодо того, якими ці суди будуть. Вищенаведені законопроекти про відновлення військових судів, за оцінками українських правників, мають ряд ґрунтовних недоліків, особливо щодо сфери їх повноважень.

У той же час, найбільш цікавими виглядають пропозиції організації дуалістичної системи військових судів – мирного і військового часу. Для мирного часу пропонується відновити ту

систему, яка існувала до 2010 року – військова організація держави суттєво виросла чисельно і, скоріш за все, залишиться такою і після війни. Тому цивільні суди, навіть найпрофесійніші, просто не можуть забезпечити її існування. До компетенції таких судів пропонується віднести кримінальні, адміністративні та цивільні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у ЗСУ та інших військових формуваннях.

Для ситуації війни, зокрема, гібридної, пропонується прийняти окремий закон, який би тимчасово виводив військові суди із системи загальної юрисдикції і визначав їх як

спеціалізовані. До речі, в більшості європейських країн військові суди відносяться саме до спеціальних. Головна мета цього закону – створити гнучку систему адаптації військового правосуддя до рівня загроз безпеці держави воєнного часу.

Такий закон, зокрема, може включати створення інституту тимчасового призначення, звільнення та переведення військових суддів за спрощеною процедурою, можливість оперативно адаптувати мережу військових судів залежно від зміни дислокації військових формувань [6].

Використана література :

1. Сидоров Є. Військові суди: назад до строю / Є. Сидоров // Українська правда.-2015
2. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін. — Х.: ТОВ «Одісей», 2007. — 528 с.
3. Висоцька Г. Відновленню військових судів в Україні чинить опір сама... Конституція? [Електронний ресурс]. / Г. Висоцька.– Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/118588-vidnovlennyu_viyskovih_sudiv_v_ukraini_chinit_opir_konstituc.html
4. Зеленина Е. Военная юстиция: за и против / Е. Зеленина// Время.-2016
5. Без військових судів потрібного рівня ефективності правосуддя у військових формуваннях не досягти - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/interview/-bez-viyskovih-sudiv-potribnogo-rivnya-efektivnosti-pravosuddya-u-viyskovih-formuvannya-ne-dosyagti.html>
6. Левченко І. Третій рік війни. А судді хто? [Електронний ресурс]. / І. Левченко – Режим доступу: <http://cacds.org.ua/ru/safe/theme/914>.